

धिमाल भाषा लेखनशैली निर्देशिका

दोस्रो संशोधित संस्करण

२०७४

धिमाल भाषा लेखनशैली निर्देशिका

प्रकाशक: MTCN

© SIL International, MTCN, श्री धिमाल जातिय विकास केन्द्र

प्रकाशन प्रति: १०००

मूल्य: ने. रू. २५/-

ISBN: 978-9937-533-84-3

विषय सूची

दुई शब्द.....	४
शुभकामना	६
परिचय	८
उद्देश्य.....	११
शुद्ध लेखनशैलीका सिद्धान्तहरू.....	१२
वर्ण निर्धारण प्रक्रिया.....	१३
अध्याय १ व्यञ्जन वर्णहरू	१४
चन्द्रबिन्दु (ँ) र शिरबिन्दु (ं) को प्रयोग.....	३३
हलन्तको प्रयोग	३४
व्यञ्जन वर्णहरूको जोडाइ वा संयुक्त अक्षर	३६
अध्याय २ स्वर वर्णहरू.....	३८
ह्रस्व र दीर्घको प्रयोग	३८
स्वर वर्णहरूको प्रयोग	३८
अध्याय ३ आगन्तुक शब्दहरूको लेखनशैली.....	४५
अध्याय ४ धिमाल वर्णमाला	४६
अध्याय ५ विभक्ति, निपात र क्रियापद	४७
नाम वा सर्वनाम शब्दसँग आउने विभक्तिहरू.....	४७
निपात शब्दहरू.....	४९
मुख्य क्रिया र सहायक क्रिया.....	४९
अध्याय ६ संयुक्त शब्दहरू	५२
अध्याय ७ लेख्य चिन्हहरूको प्रयोग.....	५४
अध्याय ८ धिमाल भाषाका सामग्री.....	५६

दुई शब्द

भाषालाई लेख्य रूपमा उतार्नुको आफ्नै शक्तिशाली महत्व छ। सुनिएको ध्वनि लेख्दा, देखिन्छ पनि अनि स्थिर पनि हुन्छ र फेरि त्यहाँबाट अधि बढ्न सक्छ। लेखाइ बोलीको साङ्केतिक प्रतिनिधि हो। स्थिरता र स्थूल वस्तु कुनै पनि विचारको मापदण्डको निम्ति अतिआवश्यक पर्ने कुरो हो। यद्यपि, स्थिरता सधैं एकैनासे र अपरिवर्तनीय भएमा यसको अस्तित्वमा प्रश्न आइरहन्छ। विशेषगरी वेफाइदा र बोझिलो कुरा नै सत्य भएको अवस्थामा यस्तो सवाल खडा हुन्छ। लेखाइको निम्ति मानिसहरूले विकल्प किन खोजे र कतिपल्ट खोजे भन्ने प्रश्नलाई समेत बारम्बारताको गणनाको आधारमा स्थिरताको विन्दुमा राखेर पुग्नुपर्ने माइलखुट्टी बनाउन सकिन्छ।

लेख्नु एक जिम्मेवारी हो। नलेखिकनै छाडिएका सत्यहरू धेरै छन् र ती सत्य भएर पनि कति असहाय छन्। भाषाभित्र भएका तथ्यहरूलाई समयमै लेखिराखेमा भाषा विकासका लागि यस्ता लेखाइहरूले महत्वपूर्ण भूमिका खेल्छन्। यो पुस्तिकाले पनि धिमाल भाषाको विकासका लागि महत्वपूर्ण योगदान पुर्याउन सक्छ।

मातृभाषा केन्द्र नेपालले एस आइ एल इन्टरनेशनलसँग मिलेर नेपालका राष्ट्र भाषाहरूको विकासका लागि आधारभूत जग निर्माणको काम गर्दै आएको छ। भर्खरै लेख्न सुरुवात हुँदै गरेका वा लेख्दै नलेखिएका तर भविष्यमा लेखिनु नै पर्ने किसिमका भाषाहरूको लागि “**धिमाल भाषा लेखनशैली निर्देशिका**” जस्ता पुस्तिकाहरूको महत्व धेरै रहन्छ। यति हुँदाहुँदै पनि यस्ता किताबहरूको प्रयोग र प्रवर्धनमा समुदायले ध्यान केन्द्रित गरेन भने कागलाई बेल पाकेको जस्तो मात्रै हुनेछ।

नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ को धारा १७ को (१) ले यसो भन्छ- प्रत्येक समुदायलाई कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम आफ्नो मातृभाषामा आधारभूत शिक्षा पाउने हक हुनेछ।

त्यसैगरी सोही धाराको (३) ले यसो भन्छ- नेपालमा बसोबास गर्ने प्रत्येक समुदायलाई आफ्नो भाषा, लिपि, संस्कृति, साँस्कृतिक सभ्यता र सम्पदाको संरक्षण सम्वर्धन गर्ने हक हुनेछ।

नेपालको संविधान २०७२ को भाग १ को धारा ७ को (२) ले यसो भन्छ- नेपाली भाषाका अतिरिक्त प्रदेशले आफ्नो प्रदेशभित्र बहुसंख्यक जनताले बोल्ने एक वा एकभन्दा बढी अन्य राष्ट्रभाषालाई प्रदेश कानून बमोजिम प्रदेशको सरकारी कामकाजको भाषा निर्धारण गर्न सक्नेछ। कानूनमा व्यवस्था गरिएका कुराहरूको सदुपयोग गर्दै भाषा विकासको माध्यमबाट समुदायलाई प्रगतितिर डोर्याउने गतिविधि सम्मानजनक मानव गतिविधिहरू हुन् भन्नुमा कुनै अत्योक्ति नहोला। कानून प्रदत्त सुविधाहरूको उपयोग गर्न नसक्नु अनि समुदायलाई उन्नतिशील बनाउने महत्वपूर्ण प्रयासहरूलाई कानूनद्वारा संरक्षण नहुनु चाहिँ असामान्य अवस्था हो। यसकारण, राज्य व्यवस्था र समुदाय दुबै मिलेर सामुदायिक उन्नतिमा लाग्नु राम्रो हुन्छ। यस पुस्तिकाले धिमाल भाषाको उन्नतिमा सघाउ पुज्याएर समग्र धिमाल जातिलाई लाभ होस् भन्ने कामना गर्छु, धन्यवाद!

सुशील सुब्बा

निर्देशक,

मातृभाषा केन्द्र नेपाल

धोबिघाट, ललितपुर

धिमाल जातीय विकास केन्द्र, केन्द्रीय समिति

Dhimal Ethnic Development Center, Central Committee

प.स.
घ.नं.

केन्द्रीय समितिको कार्यालय
उर्लाबारी, मंगलबारी, मोरङ

शुभकामना

नेपाल जातीय, भाषिक, सांस्कृतिक तथा धार्मिक रूपमा विविधता भएको देश हो। राज्यले विगत २५० वर्षदेखि सबै जाति, भाषा, संस्कृति तथा धर्मलाई समान व्यवहार गरेको छैन। त्यसको परिणाम स्वरूप धेरै भाषा, संस्कृति धर्म तथा जातिको पहिचान लोपोन्मुख अवस्थामा पुगेको छ। यही कारण राज्य विरुद्ध बेला बेलामा विभिन्न जातीय, भाषिक, धार्मिक तथा सांस्कृतिक समूहले असन्तुष्टि हुँदै आन्दोलन गर्दै आएका छन्।

पूर्वी नेपालका आदिम आदिवासी धिमालहरूको आफ्नै भाषा छ। यो धिमाल भाषा आदिम भाषा हो। राज्यको एकल भाषा नीतिले यो भाषा लोपोन्मुख अवस्थामा पुग्दैछ। यो भाषा सीमित समुदाय बाहेक कतै प्रयोगमा ल्याइएको छैन। यो भाषालाई सम्पर्क भाषा र विद्यालयहरूमा पठनपाठन व्यवस्था गरिएको छैन। यही कारण धिमाल भाषा बोल्नेको सङ्ख्या तिब्र घट्दो छ। यसका वाबजुत पनि धिमाल जाति आफ्नो भाषा कायम राख्न प्रयास गरेका छन्।

धिमाल जातिको भाषा, संस्कृति, धर्म, रीतिरिवाज तथा रहनसहन संरक्षण गर्ने साभा सङ्गठनको रूपमा धिमाल जातीय विकास केन्द्र, केन्द्रीय समितिलाई स्थापित गरिएको छ। यस संस्थाले भाषा संरक्षणको लागि मातृभाषा केन्द्र नेपालसँग विगत तीन वर्षदेखि समन्वय गरी

धिमाल भाषाको लेखनशैली प्रकाशन गरी सबै धिमाल बस्तीहरूमा सुभावाहरू सङ्कलन गरी केन्द्रीय समितिले समेत अनुमोदन गरी प्रथम संस्करण प्रकाशन गरिएको छ। मातृभाषा केन्द्र, नेपालले धिमाल भाषा संरक्षणमा महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्दै आएको छ। यस संस्था हर्षित भएको छ। यसको लागि मातृभाषा केन्द्र नेपाललाई सिङ्गो संस्थाको तर्फबाट धन्यवाद व्यक्त गर्दै आगामी दिनमा पनि यस्ता सहयोगको अपेक्षा गर्दछौं।

कदार धिमाल
महासचिब

तेजबहादुर धिमाल
अध्यक्ष

परिचय

श्री धिमाल जातीय विकास केन्द्र नेपाल (DEDC), मातृभाषा केन्द्र नेपाल (MTCN), र SIL International (Nepal) को संयुक्त पहलमा मिति २०७३ साल बैशाख १२ र १३ गते उर्लाबारी-६, धिमाल परियोजना स्थल, मोरङमा सञ्चालित धिमाल वर्णविन्यास पुनरावलोकन कार्यशाला गोष्ठीबाट यो 'धिमाल भाषा लेखनशैली निर्देशिका' पुस्तिका तयार गरिएको हो। पुस्तिका तयार गर्ने क्रममा आयोजित गोष्ठीहरूमा सहभागीहरूको नामावली निम्न अनुसार छ।

कार्यशाला गोष्ठीमा सहभागी व्यक्तिहरू:

- श्री दयाराम लेम्बाङ धिमाल
- श्री पात्र राजदिङ धिमाल
- श्री जीवन कुमार लेम्बाङ धिमाल
- श्री मोहनसुर्यदोडे धिमाल
- श्री मंगल सिंहकुस्यारदोडे धिमाल
- श्री सोम चातेला धिमाल
- श्री बम बहादुर तालिपा धिमाल
- श्री राज कुमार सिमलदोडे धिमाल
- श्री दाताराम योङ्याङ धिमाल
- श्री खड्ग राजथारू धिमाल
- श्री अम्बर बहादुरदिङ धिमाल
- श्री नगेन्द्र लेम्बाङ धिमाल

परामर्शदाता:

श्रीमती मेरी-सिस्को खड्गी (SIL International Nepal)

डा. कर्णाखर खतिवडा (उपप्राध्यापक, त्रिभुवन विश्वविद्यालय)

email: karnakhatiwada@gmail.com

डा. नेत्रमणि दुमीराई (SIL International Nepal)

सहजकर्ता:

श्री दिवाकर मान श्रेष्ठ (SIL International Nepal)

श्री सुमनदर्लामी मगर (MTCN)

धिमाल भाषाको लेखनशैली निर्धारण, स्तरीकरण तथा विकास र उत्थानका लागि अमूल्य सुभाव र सल्लाह दिन चाहने महानुभावहरूले निम्न व्यक्तिहरूसँग सम्पर्क गर्न सक्नुहुनेछ:

सम्पर्क:

मोहन सुर्यदोडे धिमाल (भापा), ९८१५००६५७५

पात्र राजदिङ धिमाल (भापा), ९८४२७०२०५४

दयाराम लेम्बाङ धिमाल (भापा), ९८४२६२१२०१

नगेन्द्र लेम्बाङ धिमाल (मोरङ), ९८४१६६८३४६

जीवन कुमार लेम्बाङ धिमाल (मोरङ), ९८४१०८२७३१

सोम चातेला धिमाल (काठमाडौं), ९८४१३१५७०६

email: dhimal_som@yahoo.com

बुद्धिलाल चार्ल्सतेडमाली (भापा), ९८४२६९४५४६

चन्द्रकान्त योडयाङ (भापा), ९८६२६९६०३५

रत्नीमाया राजथारू (मोरड), ६८४२४०५२६८

गणेशमान तेतेला (भापा), ६८४२६५०७१४

कृष्ण बहादुर सु.सि.डोडगे (भापा), ६८४२६२२१४६

मिति २०७२ साल असार २८ गते सचिवालयको निर्णय अनुसार आदिवासी जनजाति उत्थान राष्ट्रिय प्रतिष्ठानको आर्थिक सहयोगमा धिमाल जाति विकास केन्द्रको व्यवस्थापनमा धिमाल भाषाको वर्ण विन्यास पुनर्लेखन र परिमार्जन कार्यक्रममा निम्न महानुभावहरूको सहभागी भएको थियो:

रतन ब. धिमाल

कविन्द्र राज धिमाल

ज्ञान ब. धिमाल

चन्द्रकान्त धिमाल

हेमा धिमाल

पुष्पा धिमाल

कृष्ण ब. धिमाल

गणेश मान धिमाल

कुमार धिमाल

टेक माया धिमाल

विभागीय प्रमुख

बुद्धिलाल धिमाल

धि. जा. वि. के. उर्लाबारी, मोरड

उद्देश्य

धिमाल मातृभाषीहरू, भाषा विशेषज्ञ, लेखक, पत्रकार, शिक्षक, जातीय संस्थाका पदाधिकारीहरू समेतको सल्लाह र सुझाव अनुसार धिमाल भाषाको लेखनशैलीलाई स्तरीकरण गर्ने उद्देश्यले यो पुस्तिका तयार गरिएको छ। यसका निम्न उद्देश्यहरू रहेका छन्:

१. यस लेखनशैलीको प्रयोगले धिमाल भाषाको लेखाइमा एकरूपता ल्याउने छ।
२. यसले औपचारिक वा अनौपचारिक रूपले धिमाल भाषा सिक्न र मातृभाषामा लेखपढ गर्न चाहनेहरूलाई सहयोग गर्नेछ।
३. यसले धिमाल भाषाको पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक, सन्दर्भ सामग्री र सञ्चारमाध्यमका सामग्री निर्माण गर्न सहयोग गर्नेछ।
४. यसले धिमाल भाषाको अध्ययन अनुसन्धान गर्न चाहने व्यक्ति तथा संस्थाहरूलाई भाषा सिक्न सहयोग पुऱ्याउने छ।

शुद्ध लेखनशैलीका सिद्धान्तहरू

धिमाल भाषा लेखन शैली तयार गर्दा निम्न सिद्धान्तहरूका बिच समन्वय गर्ने प्रयत्न गरिएको छः

१. उच्चारणको सही प्रतिनिधित्व
२. लेखाइमा एकरूपता
३. सिक्न सजिलो
४. सुबिधा र सहजता
५. सर्वस्वीकृति

माथिका सिद्धान्तहरू एक अर्काका परिपूरक छन्। भाषाको उच्चारणमा पर्याप्त विविधता हुने हुँदा लेखाइमा एकरूपता कायम गर्न सहज हुँदैन। जस्तै: 'ओदोइ' का 'ओदे, ओदै, ओदोड, ओदोइ, ओडे, ओडोड, ओडोइ' जस्ता विभिन्न उच्चारणगत भेदहरू रहेका छन्। लेखाइमा एकरूपता ल्याउनका लागि यी विकल्पहरू मध्येबाट कुनै एउटालाई स्तरीकृत गर्ने पर्ने हुँदा 'ओदोइ' लाई स्तरीय लेखनमा प्रयोगगरिएको छ। यसैगरी उही शब्दको उच्चारण भिन्न प्रकारले गरिए पनि एकरूपताका लागि लेख्य रूपचाहिँ एउटा मात्र चलाउनु पर्दछ। धिमाल भाषाको लेखनमा सबैभन्दा बढी प्रयोग हुने रूपलाई स्तरीय रूप मानी सोही अनुसार लेख्ने सहमति गरिएको छ।

वर्ण निर्धारण प्रक्रिया

अध्याय १

व्यञ्जन वर्णहरू

उच्चारणका आधारमा धिमाल भाषामा ३६ वटा व्यञ्जन वर्णहरू छन्। ती व्यञ्जन वर्णहरूलाई देवनागरी लिपिमा निम्न अनुसार लेखिन्छ। शब्दको सुरुमा, बिचमा र अन्त्यमा आउने व्यञ्जन वर्णका उदाहरणहरू निम्न अनुसार छन्।

क	धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
सुरुमा	केवाल्हे	एक प्रकारको फूल
	कालाइ	दाल
	काउटा	सालक
बिचमा	चाकाआम्का	खानेकुरा
	लोकोटो / लोकटो	कुसुम
	माको	होइन
अन्त्यमा	आलगामोचक	सजिलै
	सियालुक	भुसिलिकरा

ख	धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
सुरुमा	खोन्जा	मयुर
	खोपा	चुल्ठो
	खोकोइ	खुट्टा

बिचमा	तोखोपा	टुकुक्क
	आखेका	फोहोर/नराम्रो
	एडखे	अदुवा
अन्त्यमा	दुख	दुःख
	सुख	सुख
	लाख	पहाडी भेग

ग	धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
सुरुमा	गाउरि	सोल्ति
	गाल्भुड	गाला
	गुदिनि	कुर्कुच्चो
बिचमा	आगापाहा	अधिलितर
	बाग्या	एक प्रकारको खाद्य परिकार
	म्हावागेलाइ	ज्वाइँहरू
अन्त्यमा	भाग	भाग
	भोग	भोग
	डेग	वेग, गति

घ	धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
सुरुमा	घापालि	खेलाउनु
	घाका	खेल

	घुराइलि	घुम्नु
बिचमा	ताडघो	प्याज
	निर्घा	घाँटी
	तुघुर्लि	निहुरिनु
अन्त्यमा	माघ	माघ महिना
	डेघ	पानी नभएको पोखरी

ड	धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
सुरुमा	ड्यार्लि	बिरालो, कुकुरले घुर्र कराउनु
	ड्यारड्यारपा	बिरालो रिसाएको अवस्था
बिचमा	साडकोइ	साँगु, पुल
	खेडलि	छुट्याउनु
	लेडलि	हाँस्नु
अन्त्यमा	लेम्बाड	धिमालको एक थर
	एलोड	एउटा
	तेरेड	आन्द्रा

च	धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
सुरुमा	चान	छोरो
	चाल्हे	छानो
	चालाइ	बिउ

बिचमा	आन्चा	अघि
	पिचो	लाटोकोसेरो
	पेचारा	घाउ
अन्त्यमा	मोच	भूतप्रेतात्मा लागेको अवस्था
	सोच	विचार
	जाँच	परीक्षा

छ	धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
सुरुमा	छोका	माछा मार्ने भाला
	छाइनि	दुधको तर/छाली
	छुकुनि	नवजात बालकको नाइटो काट्न प्रयोग गरिने बाँसबाट बनाइएको औजार
बिचमा	मेछा (मेअ्सा)	बाख्रो
	काछु (काचु)	पानीमा बस्ने कछुवा
अन्त्यमा	--	--
	--	--

ज	धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
सुरुमा	जाम्बाइ	बङ्गारो
	जाडका	महँगो

	जामालाइ	केटाकेटी
बिचमा	काजाला	मोसो
	बेजान	केटी
	बिजि	न्याउरीमुसो
अन्त्यमा	उरुङ जहाज	हवाइजहाज
	मोज	मोज
	कामकाज	गतिविधि

भ	धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
सुरुमा	भार	जङ्गल
	भोसे	असिना
	भेडलि	उज्यालो हुनु
बिचमा	बोभा	भारी/बिटो
	ओभा	बिजुवा
	माभा	बिच
अन्त्यमा	सुभबुभ	विचार गरेर
	बोभ	बोजो (घरेलु औषधी)

ट	धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
सुरुमा	टाखिम	पिरा
	टाड्लि	चढ्नु

	टाःका	मिठो
बिचमा	काउटा	सालक
	टोटा	रुद्रघण्टी
	गोटलाड	सबै
अन्त्यमा	फाँट	विभाग
	कोट	कोट
	एजुट	एकता

ठ	धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
सुरुमा	ठोसोरा	गाँड, चराको पाकस्थली
	ठाङ्का	कडा, साज्हो
	ठुमा (तोइ)	चोक्टो
बिचमा	कोन्ठे	घरको पछाडिको भाग
	बाडठि	पुङ्की
	लाठि	लौरो
अन्त्यमा	मोठ	तन्त्रमन्त्र गरेको पानी
	कुकाठ	साल, सिसौ र सत्तीस साल बाहेक अन्य काठहरू
	पाठ	पाठ

ड	धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
---	------------	-------------

सुरुमा	डाड	सिड
	डालेड	हाँगा
	डाडसुला	भाँडोको कान
बिचमा	ओडे	त्यो
	गालान्डि	गाँड
	भुन्डि	माउ कुखुरा
अन्त्यमा	मुड	मानसिक अवस्था
	चाडबाड	चाडपर्व

ढ	धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
सुरुमा	ढिःलि	टाउकाले हान्नु
	ढाःलि	दौडनु
	ढेना	कुमार, अविवाहित
बिचमा	कुन्ढा	कुभिन्डो
	बाढका (बारका)	ठुलो
	मुन्डि (लावा)	मुराइ
अन्त्यमा	धिमालगढ	धिमाल समुदायको ऐतिहासिक स्थल
	--	--

त	धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
सुरुमा	तालि	चन्द्रमा/जुन
	तोले	धिमालको खाद्य परिकार
	ताइसे	काँक्रो
बिचमा	न्हातोड	कान
	हिति	रगत
	लेता	मुनि
अन्त्यमा	सिरजात	धिमाल जातिको एउटा चाड
	बो जात	अन्य जाति
	पोत (तिरो)	कर

थ	धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
सुरुमा	थोधारा	बाँसको हुक्का
	थिलि	बुन्नु
	थेर्का	पिरो
बिचमा	मान्थु	छैन
	उन्थुइ/उन्थुर	ढुङ्गा
	थिरथिराइलि	छर्किनु
अन्त्यमा	बुथ	निर्वाचन बूथ
	बाथ	बाथ रोग

द	धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
सुरुमा	देरा (डेरा)	गाउँ
	दुफे	बन्चरो
	दामा	बाटो
बिचमा	सादिबेराड (सालिबेराड)	घरकी बुढीदेवी
	हिदोइ	कुन
	उद्दा	एक प्रकारको जलचर (जन्तु)
अन्त्यमा	परसाद	प्रसाद
	बिबाद	विवाट, भमेला

ध	धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
सुरुमा	धाइलि	फाँड्नु
	धा (ढा)	पिँढी
	धारि	लँगौटी
बिचमा	मिधि	मैला
	सिधि	उडुस
	सुधाड	समेत
अन्त्यमा	आनुरोध	अनुरोध
	बिरोध	विरोध

न	धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
सुरुमा	नारा	पराल
	नाइसुलि	भनाभन गर्नु
	नाडको	तिम्रो
बिचमा	भानाइका	गफाडी
	नानि	आज
	बाने	बाढी
अन्त्यमा	चान	छोरो
	बेजान	केटी
	गोन (ढेङगा)	जुइनो

न्ह	धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
सुरुमा	न्हापु	नाक
	न्हि	सात
	न्होयाँ	बाँदर
बिचमा	सान्हे	घामको किरण
	मान्हे	नजानू (आज्ञार्थक)
	कान्हा	अन्धो
अन्त्यमा	--	
	--	

प	धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
सुरुमा	पासिङ (पासिम)	बाँस
	पुसुङ/पुसुन	केश
	पुरिङ	टाउको
बिचमा	जापाइ	किर्ना
	कापाइ	कपास
	लिअ्पाङ	दिनभरि
अन्त्यमा	सिप	सीप
	पाप	पाप
	किताप	किताब

फ	धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
सुरुमा	फोम	सम्भना
	फुरु	तारा
	फाला	बाकल
बिचमा	मार्फा	छिटो
	लाफा	एक प्रकारको साग
	दुफे	बन्चरो
अन्त्यमा	माफ	माफ
	निसाफ	निसाफ

ब	धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
सुरुमा	बाह्याँ	मौरी
	बातोड	काखी
	बार्का	ठुलो
बिचमा	जाबारा	कसिङ्गर
	बेबाल	आइमाई
	आबा	बुबा
अन्त्यमा	हिसाब	हिसाब
	गरिब	गरीब
	खुब	साहै

भ	धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
सुरुमा	भाइका	जस्तो
	भासा	गुँड
	भाया (सानाइति)	साथी
बिचमा	चिभुड	पिसाब थैली
	नाइभुरि	भालु
	धोभा/ढोभा	दह
अन्त्यमा	लाभ	फाइदा

	लोभ	लोभ
--	-----	-----

म	धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
सुरुमा	माइसालि	बिसाउनु
	मेसे (मे:से)	तिल
	मिड	नाम
बिचमा	जुम्नि	भोलि
	रेम्का (एल्का)	राम्रो
	भेम्ति	पसिना
अन्त्यमा	धुम	लडाइँ
	सुम	तिन
	सिम	ओखल

म्ह	धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
सुरुमा	म्हितु	भोक
	म्हुइका	सानो
	म्होअ्ति	मर्चा
बिचमा	तोम्हे	फल मासु
	चाम्हान्दा	भ्यात्लुड (पानी जुका)
	माम्हा	नमात्नु, नपर्खिनू(आज्ञार्थक)
अन्त्यमा	--	

	--	
--	----	--

य	धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
सुरुमा	यारे	जेठानी, देवरानी
	याउका	पहेँलो
	याअ्लि	हम्किनु
बिचमा	पाया	सुँगुर
	खिया	कुकुर
	दयाड	मानिस
अन्त्यमा	आय	आम्दानी
	बेय	खर्च

यह	धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
सुरुमा	यहालि (यहाअ्लि)	चुहुनु
	यहुअ्लि	नासिनु / सुर्किनु
	यहालाल्लि	चिप्लिनु
बिचमा	--	
	--	
अन्त्यमा	--	
	--	

र	धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
सुरुमा	रा	नाड्लो / पहाड
	राइलि	छर्नु
	रिम्लि	समाउनु
बिचमा	गोरा (यु)	रक्सी
	बेराड	बुढी
	ओसेरे	औषधि
अन्त्यमा	दिर	देउता
	सार	तरकारी
	फेसार	कुचो

ज्ह	धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
सुरुमा	ज्हाइ	अनुहार
	ज्हिमा	बिहान
	ज्हुलि	लिनु
बिचमा	गिज्हो	गाँठो
	बेज्हेम	बेरा
	चाउज्हेलि	थप्पड हान्नु
अन्त्यमा	--	
	--	

ल	धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
सुरुमा	लोकारा	चितुवा
	लिअ्ता	भिन्न
	ले	गीत
बिचमा	लोइलि	छिन्कनु
	लालाइलि	लोभिनु, अभाव हुनु
	जोलोम	जन्म
अन्त्यमा	वाबाल	पुरूष
	जामाल	बालक, बालिका
	ढोल	ढोल बाजा

ल्ह	धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
सुरुमा	ल्हाफा/ल्हाभा	पात
	ल्हे	फूल
	ल्होलि	उठ्नु
बिचमा	कोल्हे	काख
	चाल्हा/चाल्हे	छाना
	तुल्हुलुम्का	गोलो
अन्त्यमा	--	
	--	

व	धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
सुरुमा	वाराड	बुढो
	वा	ऊ
	वाइ	भरी
बिचमा	क्वा	नौ
	गुवाइ	सुपारी
	म्हावा	ज्वाइँ
अन्त्यमा	--	
	--	

व्ह	धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
सुरुमा	व्हाल्तेड	तिघ्रा
	व्हालि	भिन्न हाल्नु
	व्हाडका	भुट्नु
बिचमा	व्हव्ह	बिहानीपख बृद्धहरू शक्ति प्रयोग गर्दा निस्कने आवाज
	--	--
अन्त्यमा	व्ह	थाकेको बेला निस्कने अनुकरणीय शब्द
	--	--

स	धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
सुरुमा	सालेड	आँगन
	साने	घाम
	सुम	तिन
बिचमा	बुअ्सुरि (बुअसिरि)	खरानी
	देसे	नुन
	हिसो	कहाँ
अन्त्यमा	बिस	बिष
	कोस	दुरी
	होस	साबधान

ह	धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
सुरुमा	हाइ	के
	हारा	हड्डी, तेहदिने दाजुभाइ (हाड नाता)
	हिति	रगत
बिचमा	दोहोला	गैरी खेत
	बाहा/बाहाँ	पाखुरा
	ताहिराड (ताइ-हाड)	भिँगे माछा

अन्त्यमा	सोह	शुभसाइत
	मह	मह

अ्	धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
सुरुमा	अ्याड	यो/कुल्चिनु
	अ्याडचेरे	तान बुन्दा खुट्टाले चलाउने बाँसको औजार
बिचमा	चाअ्लि	कुच्चिनु
	चोअ्लि	दुब्लाउनु
	दोअ्लि	भन्नु
अन्त्यमा	दोअ्	भन्नुहोस् (आज्ञार्थक)
	ताअ्	राख्नुहोस् (आज्ञार्थक)
	खाअ्	भाग्नुहोस्, कन्याउनुहोस् (आज्ञार्थक)

धिमाल भाषाको पश्चिमेली भाषिका (माईखोला पश्चिम)का मौलिक शब्दहरूमा ‘ट’, ‘ठ’, ‘ड’, ‘ढ’ जस्ता वर्णहरू अर्थभेदक छैनन्। कतिपय आगन्तुक शब्दहरूमा र धिमाल भाषाकै कथ्य रूपमा भने मौलिक शब्दहरूमा समेत ‘ट’, ‘ठ’, ‘ड’, ‘ढ’ को उच्चारण गरिन्छ। जस्तै: ताडहि/टाडहि (चढ्यो), मान्थु/मान्ठु (छैन), थोरि/ठोरि (ठोटरी), दाडखा/डाडखा (भाले जनावर), धोक्रा/ढोक्रा (सुकुल) आदि।

धिमाल भाषाको पूर्वेली भाषिकामा भने ‘ट’/‘त’, ‘ठ’/‘थ’, ‘ड’/‘द’,

‘ढ’/‘ध’ वर्णहरूले अर्थमा भिन्नता ल्याउँछन्। जस्तै:

पूर्वेली भाषिका	नेपाली अर्थ
टाअलि	निफन्नु
ताअलि	राख्नु
ठोडका	ठाडो भएको
थोडका	चाउरी परेको
डाःका	अमिलो
दाःका	कालो
ढाअलि	कुद्नु
धाअलि	टाउकोमा बोक्नु

यस्तो अवस्थामा पश्चिमेली भाषिकामा लेख्य सामग्री तयार गर्दा सकेसम्म ‘त’, ‘थ’, ‘द’, ‘ध’ को मात्र प्रयोग गरिन्छ। पूर्वेली भाषिकामा लेख्य सामग्री तयार गर्दा पनि अर्थमा भिन्नता हुने अवस्थामा मात्र ‘ट’, ‘ठ’, ‘ड’, ‘ढ’ को प्रयोग गरिन्छ। भोट बर्मेली परिवारको धिमाल भाषामा ‘ट’, ‘ठ’, ‘ड’, ‘ढ’ आउने शब्दहरू थोरै मात्र भएकाले लेखनमा एकरूपता र पठनपाठनमा सरलताका लागि ‘त’, ‘थ’, ‘द’, ‘ध’ को प्रयोग गरिन्छ।

चन्द्रबिन्दु (ँ) र शिरबिन्दु (ं) को प्रयोग

धिमाल भाषामा नासिक्य (नाके ध्वनि) उच्चारण हुने स्वर वर्णका पछाडि चन्द्रबिन्दु (ँ) को प्रयोग गर्न गरिन्छ। जस्तै: ओह्याँ (घोडा),

न्होयाँ (बाँदर), पुह्याँ (सर्प), कोयाँ (गोहोरो), दिहें (पश्चिम), नुहें (पूर्व), माहें (दक्षिण), दाहें (उत्तर) आदि।

‘ड’, ‘न’ र ‘म’ को सट्टामा शिरबिन्दुको प्रयोग नगरी उच्चारण अनुसार उपयुक्त व्यञ्जनको प्रयोग गरी लेखिन्छ। जस्तै:

यसरी नलेख्ने	यसरी लेख्ने	नेपाली अर्थ
एंखे	एडखे	अदुवा
पांगे	पाडगे	गछौँ
आलि	आम्लि	पिउनु
खांपिलि	खाम्पिलि	हेरिदिनु
दोंध्रा	दोन्ध्रा/खोन्ज्रा	खुँगी
चामिंदि	चामिन्दि	छोरी

हलन्तको प्रयोग

धिमाल भाषाका शब्दको उच्चारण गर्दा रोकिने व्यञ्जन (स्वरयन्त्र मुखी ध्वनि) का लागि भने ‘अ’ लाई खुट्टा काटेर व्यञ्जन वर्ण मानी ‘अ’ लेखिन्छ। धिमाल भाषा लेखनका लागि देवनागरी लिपिको प्रयोग गरिने तर उक्त लिपिमा यस्तो ध्वनिको लागि छुट्टै लिपि चिन्ह छैन। तर ‘अ’ चिन्ह धिमाल भाषामा पहिला देखि नै प्रचलनमा रहेको हुँदा सोही अनुसार लेखिन्छ। जस्तै:

धिमाल भाषा	नेपाली अर्थ
चाअ्लि	चेष्टिनु
दोअ्खा	भन्छु

लोअ्ताडका	भार्छु
कोअ्सा	गोहोरो
चोअ्लि	दुब्लाउनु
धोअ्का	चुँडिएको
बोअ्धि	नाइटो
मेअ्सा	बाख्रो
मेअ्का	बटारिएको

शब्दका बिचमा र अन्त्यमा आउने व्यञ्जन वर्णहरूको खुट्टा नकाट्ने वा हलन्त नराखी लेखिन्छ। यसको कारण के हो भने धिमाल भाषाका मौलिक शब्दहरूमा ‘अ’ स्वर वर्ण अर्थभेदक हुँदैन। जस्तै:

यसरी नलेख्ने	यसरी लेख्ने	नेपाली अर्थ
एङ्खे	एङखे	अदुवा
इङ्को	इङको	त्यो
खाङ्खे	खाङखे	हेर्छ
तेरेङ्	तेरेङ	आन्द्रा
बुङ्	बुङ	पनि

वाक्यमा उदाहरण:

इङको द्याङ बुङ एङखे चोल्लिङ खाङखे। (त्यो मानिस पनि अदुवा किन्न खोज्छ।)

तर शब्दका सुरुमा आएका हलन्त व्यञ्जनहरूका लागि आधा गर्न सकिने लिपि चिन्ह भए आधा गरेर लेख्ने र आधा गर्न नमिल्ने लिपि चिन्ह भए खुट्टा काटेर लेखिन्छ। जस्तै:

आधा गर्न सकिने	
धिमाल भाषा	नेपाली अर्थ
न्या	तपाईं
क्या	म
ज्हाइलि	चिथोर्नु
म्हावा	ज्वाइँ
न्हालि/ह्यालि	नाचनु
प्याडका	दिन्छु
क्वा	नौ
व्हाअलि	हुल्लु
य्हाइलि	फिँजाउनु, उघार्नु

आधा गर्न नसकिने	
धिमाल भाषा	नेपाली अर्थ
द्या	चार
द्याकुरि	अस्सी
द्याड/ड्याड	मान्छे

व्यञ्जन वर्णहरूको जोडाइ वा संयुक्त अक्षर

धिमाल भाषाका शब्दमा दुईवटा व्यञ्जनहरू संगसँगै आएमा आधा गर्न सकिने लिपि चिन्ह भए आधा गरेर लेखिन्छ। साथै आधा अक्षर लेख्न नमिल्ने व्यञ्जनहरू (जस्तै: ‘ड, ट, ठ, ड, ढ, द, ह’) आउँदा शब्दका

बिचमा हलन्तको प्रयोग नगरी लेखिन्छ।

धिमाल भाषा	नेपाली अर्थ
नाडको	तिम्रो
मिडकाउ/मेडखाउ	बिरालो
दाडखा/डाडखा	जनावरको पुरुष
उदा (उददा)	एक किसिमको जन्तु

देवनागरी लिपिमा धेरै तरिकाले ‘र’ अक्षरको आधा रूप लेख्ने प्रचलन रहेको छ। कम्प्युटर टाइप गर्दा स्वतः परिवर्तन हुने भएकाले धिमाल भाषाको लेखाइमा पनि देवनागरी लिपिमा जस्तै ‘ह’ का अगाडि आधा ‘र’ आएमा ‘ऱ्ह’ लेख्ने र रेफको प्रयोग गर्दा सजिलो हुने अवस्थामा सोही अनुसार गर्न गर्ने। जस्तै:

धिमाल भाषा	नेपाली अर्थ
ऱहाइलि	नङ्ग्राउनु
ऱहेलि	माग्नु
खार्लि	रुनु
बार्का	ठुलो
तोर्से	आँप
फिल्लि	काम्नु
भेर्मा	बतास

अध्याय २ स्वर वर्णहरू

धिमाल भाषामा ११ वटा आधारभूत वा मौलिक स्वर वर्णहरू छन्। ती हुन्:

आधारभूत	अ	आ/ा	इ/ि	उ/ु	ए/े	ओ/ो
स्वर वर्ण		आः/ाः	इः/िः	उः/ुः	एः/ेः	ओः/ोः

ह्रस्व र दीर्घको प्रयोग

धिमाल भाषाका मौलिक शब्दमा देवनागरी लिपिको दीर्घ ‘ई/ी’ र दीर्घ ‘ऊ/ू’ को प्रयोग नगरी ह्रस्व ‘इ/ि’ र ‘उ/ु’ को मात्र प्रयोग गर्ने। जस्तै: इदोइ (यो), बिलाइतु (आलु), गुदिनि (कुर्कुच्चो), गाउरि (सोल्टी), हान्डेलि (जानु)।

लामो स्वर अथवा दीर्घका निम्ति स्वर वर्णका अन्त्यमा तल माथि दुई थोप्ला (:) दिने। जस्तै: दाःका (कालो), इःका (रातो), चुःखे (चुस्छ), जेःका (सेतो), ओःका (छोडाउनु) आदि।

स्वर वर्णहरूको प्रयोग

धिमाल भाषाका स्वरवर्ण प्रयोग भएका केही शब्दहरू निम्नानुसार

देखाइएको छ।

अ	धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
सुरुमा	अघन	मङ्सिर
	अघनिया	पूर्वेली धिमालको एक थर
	अङ्लाइति	जुनकिरी
बिचमा	--	--
	--	--
अन्त्यमा	साव	बोसो
	तिज्ह	बरफ, चिसो
	सललह	केश, पानी, हावा (अनुकरणात्मक शब्द)

आ	धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
सुरुमा	आजु	हजुरबुबा
	आखा	चुल्हो
	आते	काकी
बिचमा	माल	समतल भूभाग

	कालाइ	दाल
	पासाइ	रायोको साग
अन्त्यमा	का	म
	ना	तिमी
	द्या	चार

आः	धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
सुरुमा	आःलि	उक्काउनु
	आःहुलि	एकोहोरो कराउनु
बिचमा	दाःका	कालो
	नाःका	धमिलो
	चाःलि	समात्नु
अन्त्यमा	चाः	समात् (आज्ञार्थक)
	पाः	गर
	बाः	घोच्नु

इ	धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
सुरुमा	इदोइ	यो
	इम्लि	सुन्निनु
	इतिनि	पर्सि
बिचमा	काइलि	बोलाउनु

	नाइमे	खर
	किया	कुखुरा
अन्त्यमा	आन्जि	हिजो
	बाइ	दिदी
	आमाइ	आमा

इः	धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
सुरुमा	इःलि	पानी भिक्नु
	--	--
बिचमा	चिःलि	टोक्नु
	धिःलि	घोच्नु
	सिःलि	मुन्द्री लगाउनु
अन्त्यमा	चिः	टोक् (आज्ञार्थक)
	धिः	घोच् (आज्ञार्थक)
	सिः	लगाऊ (आज्ञार्थक)

पुनश्चः सामान्य अवस्थामा रङ्गहरूलाई जनाउनु पर्दा विसर्ग (ः) को प्रयोग नगरी लेख्ने तर रङ्गहरूलाई नै जोड दिएर भन्नु पर्दा (ः) को प्रयोग गर्ने।

उ	धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
सुरुमा	उम	भात

	उडखु	चामल
	उसो	उता
बिचमा	तुइ	अन्डा
	सुते	धागो
	पुरिड	टाउको
अन्त्यमा	हासु	को
	न्हापु	नाक
	धानपिकाउ	भुसिल्लिकरा

उः	धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
सुरुमा	उःलि	कपाल नुहाउनु
	--	--
बिचमा	चुःलि	चुस्नु
	दुःलि	जलाउनु
	कुःलि	ढुकुर कुर्लिनु
अन्त्यमा	चुः	चुस् (आज्ञार्थक)
	दुः	जलाऊ (आज्ञार्थक)

ए	धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
सुरुमा	एकालाड	एकलै
	एडखे	अदुवा

	एलाड	अहिल्यै
बिचमा	देसे	नुन
	केचि	अचार खाने एक प्रकारको विरुवा
	केडखेने	कम्मर
अन्त्यमा	दुरे	टाढा
	मे	आगो
	हुल्मे	साली

एः	धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
सुरुमा	एःलि	भिर्नु
	--	--
बिचमा	जेःका	सेतो
	घेःलि	(कम्मरमा) बोक्नु
	खेःलि	(तारबाजा) बजाउनु
अन्त्यमा	घेः	बोक् (आज्ञार्थक)
	खेः	बजाऊ (आज्ञार्थक)

ओ	धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
सुरुमा	ओने	भाइ/बहिनी
	ओभा	धामी/भाँक्री

	ओसेरेपोइति	ओखतिमूलो
बिचमा	तोसे	आँप
	भोसे	असिना
	खोकोइ	खुट्टा
अन्त्यमा	हुइगो	सालो
	वाको	उसको
	गो	भिनाजु

ओः	धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
सुरुमा	ओःलि	छडाउनु
	--	--
बिचमा	धोःलि	आगो बाल्नु
	भोःलि	खोज्नु
	पोःलि	काट्नु
अन्त्यमा	धोः	बाल् (आज्ञार्थक)
	भोः	खोज् (आज्ञार्थक)
	पोः	काट् (आज्ञार्थक)

अध्याय ३

आगन्तुक शब्दहरूको लेखनशैली

धिमाल भाषामा धेरै शब्दहरू अरू भाषाहरूबाट पनि आगन्तुक शब्दका रूपमा प्रयोग भएका छन्। यी अन्य भाषाहरू (जस्तै: नेपाली, अङ्ग्रेजी, संस्कृत, नेवार, लिम्बु आदि) बाट सापटी लिइएका शब्दका हिज्जे कसरी लेख्ने भन्ने छलफलको विषय भएको छ।

आगन्तुक शब्दहरूलाई जस्ताको तस्तै लेख्दा धिमाल वर्णमालामा धेरै वर्णहरू थप्नु पर्ने हुन्छ। जस्तै: ज, ण, श, ष, क्ष, त्र, ज्ञ, अ, ई/ी, ऊ/ू, ऐ/ै, औ/ौ। त्यसरी नै शिरबिन्दुको प्रयोग गर्नु पर्ने र शब्दहरूका बिचमा हलन्त पनि लेख्नु पर्ने हुन्छ।

आगन्तुक शब्दको हिज्जेलाई धिमाल भाषाको मौलिक उच्चारण र वर्णमाला अनुसार लेख्न सकिन्छ। धिमाल भाषाको वर्णमालामा नभएका वर्णहरू आएमा देवनागरी वर्णमालाको प्रयोग गरी धिमाल भाषाको उच्चारण अनुसार लेख्न सकिन्छ। तर व्यक्ति, संस्था तथा ठाउँ आदिको नाम लेख्दा स्रोत भाषामा जसरी लेखिन्छ त्यसरी नै लेख्नु उपयुक्त हुन्छ।

अध्याय ४

धिमाल वर्णमाला

धिमाल भाषाका उच्चारण अनुसारका स्वर वर्ण र व्यञ्जन वर्णलाई निम्न क्रममा वर्णमालामा व्यवस्थित गरिएको छ। यहाँ नेपाली भाषा वा अन्य भाषाबाट आएका शब्दमा प्रयोग हुने वर्णहरूलाई समावेश गरिएको छैन। यी वर्णहरूलाई शब्दकोशमा निम्नलिखित वर्णानुक्रम अनुसार व्यवस्थित गर्ने निर्णय गरिएको छ। धिमाल भाषामा निम्न लिखित ११ वटा स्वर वर्णहरू छन्:

अ	आ	आः	इ	इः	उ	उः
ए	एः	ओ	ओः			

धिमाल भाषामा निम्न अनुसारका ३६ वटा व्यञ्जन वर्णहरू छन्:

क	ख	ग	घ	ङ	
च	छ	ज	झ		
ट	ठ	ड	ढ		
त	थ	द	ध	न	न्ह
प	फ	ब	भ	म	म्ह
य	रह	र	ऱह	ल	ल्ह
व	व्ह	स	ह	अ्	

अध्याय ५

विभक्ति, निपात र क्रियापद

यस अध्यायमा धिमाल भाषामा आउने विभक्ति/नामयोगी, निपात तथा मुख्य र सहायक क्रियाहरूको लेखन प्रक्रिया (पद योग वा पद वियोग) को स्तरीकरण सम्बन्धमा निम्न निर्णय गरिएको छ।

नाम वा सर्वनाम शब्दसँग आउने विभक्तिहरू धिमाल भाषामा कर्म, करण, सम्प्रदान, अपादान, अधिकरण तथा सम्बन्ध कारक जनाउने निम्न लिखित विभक्तिहरूलाईमात्र मूल शब्दसँग जोडेर(एउटै डिकामा) लेखिन्छ। जस्तै:

कारक	धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
कर्म/ सम्प्रदान	-सेहेड/ -हेड/ -एड का वासेहेड तिडघा। आमाइ चानहेड चापाहि। दादा केएड दानाइहि।	मैले उसलाई देखें। आमाले छोरालाई खुवाइन्। दाजुले मलाई पिट्यो।
करण	-होइ/ -आउ वा दुफेहोइ मिसिड सेल्हि। ओने दाब्याआउ युम्फि पाल्हि।	उसले बन्चरोले दाउरा चिज्यो। भाइले खुकुरीले केरा काट्यो।
अपादान	-सो/ -सोड इम्बालाइ नुहँसो लोका।	उहाँहरू पूर्वबाट आउनुभएको हो।

		उदिनिसोड वाइ लोकालोकाड हि।	अस्तिदेखि नै पानी परेको पज्यै छ।
अधिकरण	-ता	देराता दिर सा हि।	गाउँमा मन्दिर छ।
सम्बन्ध	-को	काडको चानको मिड नरेश।	मेरो छोराको नाम नरेश हो।

माथि उल्लेख गरिएका विभक्ति चिन्हका अधि आउने व्यञ्जन वर्णलाई हलन्त नबनाउने (खुट्टा नकाट्ने)। जस्तै:

धिमाल भाषा		नेपाली अर्थ
यसरी लेख्ने	यसरी नलेख्ने	
भारता	भार्ता	वनमा
तोमता	तोम्ता	चिहानमा
थानता	थान्ता	थानमा

धिमाल भाषामा प्रयोग हुने अन्य नामयोगीहरू (भारि, बिति, जहुता, लेता, दोफा, लगायत) लाई छुट्टै डिकमा लेखिन्छ। जस्तै:

सा	+	भारि	सा भारि	घर तिर
सा	+	बिति	सा बिति	घर तिर
सा	+	जहुता	सा जहुता	घर माथि

सा	+	लेता	सा लेता	घर मुनि
सा	+	दोपा	सा दोपा	घर सँग

निपात शब्दहरू

धिमाल भाषामा निपात शब्दहरूलाई अधिल्लो शब्दसँग नजोडिकन अलगगै लेखिन्छ। जस्तै:

धिमाल शब्द	धिमालवाक्य	नेपाली अर्थ
ते	वा ते मालोहि।	ऊ त आएन।
बुड	ओबालाइ बुड लोहि।	उनीहरू पनि आए।
रो	ओबालाइ माको रो।	उनीहरू होइनन् है।
दोड	ओबालाइ दोड लोहि।	उनीहरू नै आए।
आउ	ते एला हानाइने आउ।	ल अब जाऔं है।
ते+बुड	ते का बुड हानाइका।	ल म पनि जान्छु।
वा	जुम्नि वाइ ल्वाड वा।	भोली पानी पछि क्या।
ला	सानाइति लोहि ला।	साथी आएछन् नि।
आड	एलोड देसता राजा हिघाखे आड।	एउटा देशमा राजा थिए अरे।

मुख्य क्रिया र सहायक क्रिया

धिमाल भाषाका मुख्य क्रियासँग जोडिने सर्वनामिक प्रत्यय, काल, पक्ष र

भाव बोधक प्रत्यय र अकरण बोधक उपसर्गलाई एउटै डिकमा लेखिन्छ। जस्तै:

धिमाल भाषा	नेपाली भाषा
पालि	गर्नु
पाखे	गर्छ
पादोडखे	गर्दैछ
पाघाखे	गर्दै थियो
पादोडघाहि	गरिरहेको थियो
पाघाहि	गर्थ्यो
पाधाडका	गर्थे
पाडका	गर्छु
पाप्याडका	गरिदिन्छु
पाप्वाडका	गर्दै जान्छु
पागिलाडका	गरि हिँड्छु
पाखोइ	गर्न थाल्यो
मापाडका	गर्दिन
मापा	नगर

मुख्य क्रिया र सहायक क्रिया मिलेर बन्ने समापिका क्रियाका सन्दर्भमा भने दुबैलाई छुट्टा छुट्टै डिकमा लेखिन्छ:

धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
पाका हिघा	गरेको छु
पाका हिघाहि	गरेको थियो

पालि गोयाड	गर्नु पछ
पालि खाडखा	गर्न चाहन्छु
पालि द्वाडका	गर्न सकछु
पालि प्याडका	गर्न दिन्छु
पालि दोअ्ताडका	गर्न भन्छु
पालि तोम्हि	गर्न आँट्यो
पालि दोहोइ	गरिसक्यो
पालि होइहि	गरिसक्यो
पालि खाडहि	गर्न खोज्यो
पालि तेडहि	गर्न थाल्यो

अध्याय ६

संयुक्त शब्दहरू

धिमाल भाषामा विभिन्न शब्दहरू एक अर्कासँग समास भएर आउँछन्। संयुक्त शब्दहरूमा दुई वटा उस्तै वा अलग नाम शब्दहरू जोडिन सक्छन्। जस्तै: चान चामिन्दि (छोराछोरी), वाराङ बेराङ (बुढाबुढी) आदि। यस्ता समस्त शब्दहरूलाई छुट्टा छुट्टै डिकमा लेखिन्छ। जस्तै:

धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
चान चामिन्दि	छोराछोरी
वाराङ बेराङ	बुढाबुढी
गाइ दिया	गाईभैंसी
के बे	लोग्ने स्वास्नी
चाका आम्का	खानपिन

त्यसै गरी द्वित्व प्रक्रियाबाट निर्माण भएका शब्दमा पुरै शब्द दोहोरिएर आएको छ भने अलग अलग डिकमा लेखिन्छ। जस्तै:

धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
थामे थामेता	ठाउँ ठाउँमा
दामा दामाता	बाटो बाटोमा
सा साता	घर घरमा
देरा देरासोङ	गाउँ गाउँबाट

तर द्वित्व प्रक्रियाबाट बनेका शब्दमा आंशिक रूपमा मात्र द्वित्व भएको छ भने एउटै डिकमा लेखिन्छ। जस्तै:

धिमाल शब्द	नेपाली अर्थ
मामार्फा	छिटोछिटो
ताताइको	आआफ्नो
बाबार्फा	ठुलठुला
म्हुम्हुइका	ससानो
आतुतुइका	सानोसानो

अध्याय ७

लेख्य चिन्हहरूको प्रयोग

सामान्यतया नेपाली भाषामा प्रयोग गर्ने गरिएका लेख्य चिन्हहरू नै धिमाल भाषामा पनि प्रयोग गरिन्छ। धिमाल भाषामा लेख्य चिन्हहरूको प्रयोग गरिएका केही उदाहरणहरू तल दिइएका छन्:

।	ओताका (पूर्ण विराम)	का हाया माडलि हानाडका। (म माछा मार्न जान्छु।)
?	हिअ्का (प्रश्न वाचक चिन्ह)	नाडको मिड हाइ? (तिम्रो नाम के हो?)
!	चोरोका (विस्मयादिबोधक चिन्ह)	आरे! आल्लाका पुह्याँ नाउ। (अरे! कत्रो सर्प नि।)
’	खेडका (अल्प विराम)	काडको बे चिचिरि, बागिया कालाउ भाका बानाइलि गिखे। (मेरी श्रीमतीले चिचिरी, बागिया र भाका बनाउन जान्दछिन्।)
;	पोका (अर्ध विराम)	वा सिता लोहि; उमचाहि; एघुरिड जिम्हि कालाउ हाते हानेहि। (उ घर आयो; भात खायो; एकछिन सुत्यो अनि बजार गयो।)
:	न्हे फोटा	धेमालाइको ताइकोड पाबागिलाइ हि,

	(विसर्ग)	जिस्का: पार्बा, जातिरि, पाटसेबा, नावाडगि,सिरिजात आधे। (धिमालका आफ्नै चाडपर्वहरू छन्। जस्तै: तिहार, जातिरि, पाटसेबा, न्वाँगी, सिरिजात आदि।)
“	ए घेरा (एकोहोरो उद्धरण चिन्ह)	धिमाल काथाता भाराड खान्तेड लाम्फोर्ति ओल्हेका किताप बुद्धि धिमालको ‘ऐना’। (धिमाल भाषामा सबभन्दा पहिले प्रकाशित पुस्तक बुद्धि धिमालले लेखेको ‘ऐना’ हो।)
“	न्हे घेरा (दोहोरो उद्धरण चिन्ह)	धरम राजा दोअ्हि, “धिमालगेलाइ सत्ते मालाअ्सु।” (धर्मराजाले भन्नुभयो, “धिमालहरू हो सत्य नछोड।”)
(म्हुइघेरा	
{	माभाघेरा	
[बाराघेरा	

अध्याय ८

धिमाल भाषाका सामग्री

यस अध्यायमा गोष्ठीका सहभागीहरूले रचना गरेका धिमाल भाषाका विभिन्न सामग्रीहरू समावेश गरिएका छन्। यी सबै सामग्रीहरूलाई धिमाल भाषाको लेखनशैली अनुसार लिपिबद्ध गरिएको छ।

लाम्फा लाम्फा

लाम्फा लाम्फा केलाइको देरा एल्का हिघाहि
लाम्फा लाम्फा केलाइको थामे एल्का हिघाहि

लाम्फा लाम्फा केलाइको थामेता हाया निडघाहि
लाम्फा लाम्फा केलाइको देरा भेर्पा भार हिघाहि

लाम्फा लाम्फा केलाइको देरा भेर्पाड मिसिड निडघाहि
लाम्फा लाम्फा केलाइको देरा भेर्पाड मुसार निडघाहि

लाम्फा लाम्फा केलाइको देराभेर्पा भोरा हिघाहि
लाम्फा लाम्फा केलाइको थामेताड फल्पाको निडघाहि

-अम्बर बहादुर धिमाल (दिड)
दमक-२, सानो खरखरे, भापा

पाराम पाराम

इदोइ काथा हेन्साड बासारको। एलोड देराता न्हेमि पाराम पाराम
हिघाखे। इदोइ न्हेमि पाराम मेनाड मिलितेड जुलितेड हिघाखे। काम
पालाउ बुड हाते बाजार हानेलाउ बुड दोफाड हानेघाखे। एलोड पारामको

मिड 'ल्हाफा' रो भेनाड पारामको मिड 'भोनोइ धिकाउरि' हिघाहि। ओदोइ न्हेमि पाराम एकदम मिलितेड जुलितेड काम पाघाखे। सारो गारो पोन्हेलाउ एमि भेनाडहेड साघाइघाखे। हिकाताड चाकाताड, हिकाताड चाकाताड एनिको काथा हाइ जेडहि पानु दिहेँसो बादेल, वाइ भेर्मा एकदम गुर्गुराइपा लोहि। वाइ भेर्मा लोकालोकाड पाहि रो उधिन्हेमिहेड बान्चेलि एकदम गारो पोरेहि। उधिन्हेमि पाराम इन्ताड म्होहि। भेर्मा लोतेड ल्हाफा हिसो हिसो उराइपाहि; भोनोइ धिकाउरि बुड वाइता भातेड इन्ताड बिलाइहि। कालाउ देराको द्याडगेलाइ छक्क पोरेहि। इधिन्हेमि पाराम हिसो बिलाइहि दोअ्तेड अचम्म मानेहि। कालाउसो पाराम पारामको भेटघाट दोड जेडलि लाअ्हि।

-मंगल सिंह धिमाल (कुस्यार दोडगे)

बयरबन-७, मोरड

एला काठमाडौं, नेपाल

नावा बानाल

ल्होसुरे धिमालाइ

भाराड ल्होकाइने

बिकासको दामाता

एला तेचाइने

ना का मादोसिड

भार देरा ल्होकाइने

ताइको राउ रितिथिति

एला सिन्चापाइने

ताइको काथा इतिहासता

ताइमि लेख्याइने

नावा बानाल हिङपालि

भार देरा घुज्याइने

एल्का काथा सत्ते ज्यावा

हेलाउ माहाज्यावा

सत्ते दामा हानेनु

पाक्का एअनि भाराड साअतावा

-दयाराम धिमाल) लेम्बाड(दमक-३ , खरखरे

राजकुमारिको काथा

एलोड देराता एअमि राजकुमारि दोका बेजान हिघाहि। इडको बेजान मेनाड रेम्का हिघाखे, वा हिन्जा चाकाआम्का (धनि) हिघाहि। वाको साअता आमाइ आबाबुड हिघाखे। सोमोय हानेकाताड पालाउ चाम्दिको बिहु पाका बेला जेडघाखे। आबा आमाइ चाहि वाजान भोतेड ताइ चाम्दिको बिहु पापितेड सिता ताअली खाडघाखे। कालाउ एअनि चाम्दिहेड हिअहि, ना एला बिहु पातेड एदोइ सिता हि, केलाइको सिका बेलाबुड जेडहोइ, माकुनु नाडको बिहु हासु पाप्यावा ? एअनिको काथा, वा भोरा भेर्पा हानेतेड एकलाड हि हि, कालाउ मोनमोन्ता दोहि, कासेहेड एलोड बार्का खुव्हा चुमापि इडको खुव्हा भेर्पा हासु वाजान हानेलि दोखे रो साइखे का वा दोफा बिहु पाडका दोतेड ताइ सिता लोहि।

आबा हिअहि, “चाम्दि हाइपाना कुनु?” चाम्दि दोहि, “आबा कासेहेड एलोड खुव्हा चुमापि, इडको भेर्पा हेदोइ वाजान हानेलि रो साइलि दोखे वादोफा का बिहु पाडका कालाउ वाको आबा भोतेड भातेड लाउ बुड खुव्हा चुमापिहि।”

एअनि आबा चाम्दिहेड हिअहि, एदोइ खुव्हा हेता ताअपिलि? कालाउ चाम्दि दोहि, “तिकारको लेता ताअपि वाजालाइ ज्हुतासो ल्वाको रो लेता साइलि हानाको हासु साइखे वादोफा का बिहु पाडका।” चाम्दि हेसाहेसा दोहि आबा इन्साड इन्साड पापिहि।

इन्तासो राजकुमारीको आबा आमाइ गोताड देरागेलाइ एदोइ बानाल हिडपागिल्हि, “खव्हाहेड जाइ खाडतेड साइलि दोखे, इडको वाजानहेड काडको चाम्दिदोफा बिहु पाप्याडका।” एदोइ काथा हिडतेड भाराड देरासो वाजालाइ खुव्हा खाडलि रो साइलि लोहि, कालाउ खुव्हा खाडकाताड पाकाताड घुरिहि, इन्ता चाहि हासुबुड हानिलि मादोहि। इडको तिकारता एलोड वाजान जाअतेड हिघाहि, वाको भेर्पा वाराड द्याडवुड हिघाखे। कालाउ वाराड द्याड ना हाने ना हाने दोहि, वाजान थितेड का मान्हाडका मान्हाडका दोहि कालाउ लेसारा पाहासो वाराड धाकालाइ गिल्हि वा लेता हुल्हि कालाउ खुव्हाबुड हाइदोड मापाहि, भाराड द्याडगेलाइ भारबुसाइ (अचम्म) हि। इन्तासो राजकुमारिको आबा आमाइ भाराड द्याडगेलाइ काइतेड ताइ चाम्दिको बिहु इडको वाजान दोफा गुर्गुराइपा पापिहि। इडको वाजान राजकुमारि दोफा इडको साता हिलि थालिहि। इसिका पातेड राजकुमारिको बिहु जेडहि काथा दोहि।

-नगेन्द्र धिमाल
रिंगुवा, मोरङ

ल्होकाइने एला

केलाइको आजु आबा भाराड वाराडगेलाइ निडघाहि, लाम्फा लाम्फाको भार भुन्जि भोराता केलाइकोआबा आजुगेलाइ हाया, चुदुर कालाउ क्याहाम माडतेड चाघाहि। लाम्फा लाम्फाको वाराडगेलाइको सिर्जाइका

मिलिङगेलाइ एला मान्थु। एला चाकापाका एचापिरि भोनोइ बुड मान्थु।
चालि आम्लि माथेम्खे हाइपातेड बान्चिलि, एला केलाइ भाराड
ल्होकाइने। दाइ ओने जामालाइ एला भाराड धेमालाइ मान्हुताइने। एला
मान्हुताइने।

सेउपाखा।।

-बम बहादुर धिमाल (तालिपा)

दमक-१५, चरपारा, भापा

रेम्का बेजान

एलोड देराता एअ्मि रेम्का बेजान हिघाहि। वा पोञ्जिलेखेका हिघाखे।
कालाउ चाकाआम्काता रेम्काड हिघाहि। वाको साअ्ता आमाइ आबा
बुड हिघाखे।

सोमोय हानेकाताड पाखे चाम्दिको बिहु पाका बेला जेडलि तोम्खे। आबा
आमाइ चाहि वाजान भोतेड ताइ सिताड ताली खाडघाखे। एअ्नि
चाम्दिहेड दोहि, चाम्दि नाडको बिहु पाका बेला जेडहोइ, नाडको आबा
आमाइको सिका बेला जेडखोइ, नाडको दादा ओने हासु बुड मान्थु,
एलोड रेम्का वाजान भोतेड केलाइकोड दोफा हिका वाजान भो, चाम्दि
दोहि। हाइपाना आबा इडको भाइका वाजान बुड ते निडलि गोहि रो। ते
कुनु चाम्दि का वाजान भोलि हानिखा। वाराड ताइको देरालाअ्तेड भेनेड
देराता हानिहि। इडको देराता भाराड हिकाचाका गेलाइ खिनिङ
हिघाहि। इडको देरासो आतुइसा फारापा एलोड सा हिघाहि। इडको
साअ्ता वाराड बेराड रो एलोड चान हिघाहि। कालाउ ओबालाइ
चालिआम्लि माथेम्का हिघाखे। बेजानको आबा इडको वाराड बेराडहेड
दोहि। वाराड बेराड नेलाइको चान हेड का खाडहोइघा। का म्हावा
बान्हाइलि मोन्दाताघा, हेसा जेनाड। इडको वाजानको आबा आमाइ

दोहि, “केलाइको हाइ दोड मान्थु? नाडको चाम्दि दोफा बिहु पापिलाउ बुड हाइ पातेड चापावा। ”माको इन्सा मादो, चाकाहिका रो माहिकाको काथा मादो चाकाहिका बुड द्याड दोड मान्थुका बुड द्याड दोड। ना बिहु खिनिड पाप्याडका दो ,का नानि दोड बिहु पाप्याडका कालाउ वाराड बेराड साल्हा पाहि रो चानहेड हिअ्हि, “हाइपाना चान ,नाडको मोनता हाइ हि कुनु?” वाजान दोहि, “ते कुनु आबा आमाइ का बिहु पाडका। ”इदोइ काथा हिडतेड बेजानको आबा मेनाड लेडचाहि। कालाउ एअ्नि वाको देराको भाराड द्याडगेलाइहेड काइतेड मारेम्फाड गुर्गुराइपा बिहुको उम चापाहि।

-दाताराम धिमाल
दमक-२ ,खरखरे ,भापा

बेजालाइ खाडलि हानेका काथा

एलोड देराता वाराड बेराड हिघाखे। इडको वाराड बेराडको एलोड चान हिघाखे,इडको वाजानको बिहु पाका बेला जेडहि। एलोड देराता बेजालाइ खाडलि हानेहि। वाको खाडलि हानेका बेजानहेड दुसुहि, इडको बेजानहेड वाजान हिअ्हि, “नाडको आबा हेसो हानेहि?” कालाउ बेजान दोअ्हि, “आबा ते मालोनु ल्वाडका, लोनु माल्वाडका दोअ्तेड हानेहि।” नाडको आमाइ चाँहि हेसो हानेहि ,काडको आमाइ सिकाहेड सिन्हुपालि हानेका हि। वाजान इडको काथा बुभिलि मादोतेड सिता घुरिहि। साता थुकातेड आबाहेड हिअ्हि, “आबा आबा, लोनु माल्वाडका मालोनु ल्वाडका दोअ्का हाइको दोअ्तेड हिअ्हि?” “एइ आबाउ भोरता बाने लोनु माल्वाडका बाने मालोनु ल्वाडका दोअ्का माना,” ए दोतेड कालाउ वाको आमाइहेड हिअ्हिआहि आमाइ आमाइ सिकाहेड सिन्हुपालि हानेहि दोअ्का हाइको दोअ्तेड हिअ्हि। एइ आबाउ उअ्का

चालाइ थिडलि हानेहि दोअ्का माना, आरोड वाजान इडको बेजानकोता घुरितेड हानेहि। इडको काथाको जोबाफ पितेडसाड उधिन्हेमिको बिहु जेडतेड सा पातेड चाहि।

-राजकुमार धिमाल रो खड्ग धिमाल
दमक, भापा

वाराड बेराड आरो न्होयाँ

एस्तुड नाम्पाको दिनको काथा को। वाराड बेराडको साः भारभारिको चेन्ता हिघाहि। एनि वाराड डुभार थिडलि लिडभारि हान्डिहि। भारभारिसोड न्होयाँगेलाइ वाराडको चेन्ता लोतेड, एलोड सालाउ पिहि। वाराडएड न्होयाँगेलाइ एसा दोहि, “आजु डुभार ते ओःतेडसा लेता लहाभा हुता लहाभा पितेड थिडलि गोइ रो। कुनिकि डुभार रेम्पासो योःखे आरो योम्खे।” वाराड दोहि, “को?ते का ओसाडपाडका।” न्हु दिन वाराड ओसाड पातेड डुभार थिडहि। एस्तु दिनलाबुड डुभार योःका माखाडनाड वाराड डुभारको आतार ओखाइतेड खाडखे ते ओता गोटाड डुभार चातेडसा लिसिपितेड कि ताअपिहि। वाराड बेराडएड दोहि, “न्होयाँगेलाइ केएड ते भान्डिहि रो। डुभार ओःतेड थिडलि दोहि। का ओसाड पाहि घा, गोटलाड डुभार चापिसाहि।” एनि वाराड बेराड न्होयाँगेलाएड धिर्पालिभासि एलोड योजना बानाइहि। वाराड सेजाउता एलोड लाठि तातेड सिनाकुनि जिम्हि। बेराड वाराड सिहि दोतेड खोवेड खारलि तेडहि। उसो न्होयाँगेलाइ बेराडको खारका हिडतेड भारभारिसोड बेराड सिता लोतेड, वेराडएड सान्तवाना पिलितेडहि। बेराड एसापा खारघाहि, “एलोड लोहि रे वाराडवाराड, न्हेलोड लोहि रे वाराड वाराड, गोटलाड लोहि रे वाराड वाराड।” कोला बेराड साःको फिनो गिःपिहि। उसो वाराड लाठि आउ न्होयागेलाइएड

डाङ्घाइतेड सेःहि। एलोड न्होयाँ कालसेता वाङ्तेड हिनाड टोङ्तेड
खाअ्हि।

इस्का न्होयाँगेलाइ खोबेड आन्ताइनाड वाराड बान्चिलिभासि
भारभारिको न्हेलोड खियाएड लाइपातेड सिता चुमातेड ताहि। बेराड
इङ्को खियागेलाइएड दिनाड एसापा काइतेड उम चापाघाहि, “तु तु
काबरु भाबरु लोउ लोउ।”

एनि बेराड साकोभेर्पा हिका हान्डिया (भोरा) ता चिउलि हान्डिका
हिघाहि। उसो न्होयाँ गेलाइ भारभारिसो लोतेड बेराडएड कोरहि। कोला
बेराडएड एसा न्होयाँगेलाइ दोहि, “नाङ्को वाराड केलाइको
न्होयाँगेलाइएड एस्तु सेःहि। एला केलाइ नेएड सेतेडचाङ्के।” कोला
बेराड दोहि, “चाका ते केएड नेलाइ चासु, सिःका पोहरता केएड एलोड
ले लेलि पिसु।” न्होयाँगेलाइ दोहि, “ते मारमारपा ले, केलाएड म्हुतुहि।”
कोला बेराड एसापा लेलि तेडहि, “तु तु भाबरु लोउ लोउ, तु तु काबरु
भाबरु लोउ लोउ।” कोला बेराडको ले हिङ्तेड साको पोसिका काबरु
आरो भाबरु खिया ढाःतेड हान्डिया भारि लोहि। हान्डिया भारिता
न्होयाँगेलाइएड खाङ्तेड गिल्लिगल्लि तेडहि। गिल्लेड गिल्लेड गोटलाड
न्होयाँगेलाइएड भारभारि ह्वापिहि। एसा पातेड बेराड ताइको जिउ
बान्चिपाहि। कोलासोड न्होयाँगेलाइ डयाङ्गेलाइ दोपा मामिलिका आरो
खियागेलाइ डयाङ्गेलाइको दोसोर भाया जेङ्का कोपातेड वाराङ्गेलाइ
दोखे।

-पात्र राजदिङ् धिमाल
मेची नगर -३, भापा